

כא. חרוזים בתלמוד

רבי יהודה הלוי, הגדול במשוררי ישראל של ימי הביניים, המליץ על דרכם של הפייטנים להשתמש בשירים שקולים ומחורזים בסגנון הכתוב „ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם”¹.

גם רבי יהודה אלחריזי כתב: בני עמנו השוכנים בין בני ערב ונחגו לדבר בלשונם למדו מהם מלאכת השיר, כי לפנים לא היה נודע להם משקל וחרוז².

ורבי יהודה החסיד בהוכיחו השפעת המעמד המוסרי של אומות העולם על היהודים המתגוררים ביניהם, אמר: תדע כשגלו ישראל היו אומרים שתנכרים מתוקנים במשקל ולכך התחילו ישראל לעשות חרוזים³.

וכן כתב רבי שלמה היתום על החסידים המובאים בתלמוד, כי לא היו רוצים לומר בחריזה, יען כי בחרוזים פעמים שמתקלקל הדיבור מפני דוחק המשקל⁴.

אולם אם אמנם כן היא כי לא הביאו עצמם במוסרות החרוד והמשקל, בכל זאת נמצא הרבה שרידים של שירים משוקלים או מחורזים, כי האדם אשר חננו ה' בכשרון פיוטי דבריו נובעים מחורזים ומשוקלים בלי לחץ וקושי בסגנון ההרצאה⁵.

כן הפתגמים העממים המוזכרים בכתבי הקודש הם בחרוז או משקל, כמו: לולא חרשתם בעגלתי, לא מצאתם חידתי, שופטים י"ד י"ח (ראה רש"י שם). הכה שאל באלפיו, ודוד ברבבותיו, שמואל-א י"ח, י"ז⁶.

וכמו כן הפתגמים שהובאו בתלמוד ומדרש בשם „אמרי אינשי” או „מתלא אמרה”, כמו:

1. כוזרי סאמר ג' אות ע"ח.
2. תחכמוני שער י"ח.
3. ס' חסידים ס' השפ"א וראה בהגהותי מקור חסד שם.
4. בפירושו למס' משקין (הר' מק"נ ברלין, ע' 18), אמנם ר"ע מן האדומים בספרו מאור עינים פרק ס' הביא מצבת אמציה שר צבא יהודה „שאו קינת, בקול מרת...”, והוכיח על ידה כי כבר אז בתקופה עתיקה זו נהגו במשקל וחרוז, אולם כבר העירו שזו היא מצבת ר' שלמה בן גבירול ראה השלח כרך א ע' 234, והחרוזים המובאים בספר כתות מגי קדם לפילון האלכסנדרוני, בחודש הרביעי... הם מלאכת המעתיק.
5. כשירת ר"י הלוי בשיר: „לא מתמול פיות שחוק נמלאר' ליוסף בן ברוך:

באו חרוזים לא קראם רעיון
נקרה בפי נקרו ולא נקראו
לא נמנעו מבא ברסן משקלי
השיר, אבל שמעו שמעך ובאו.

המשורר הרומי Ovid באוטוביוגרפיה שלו כתב: Quidquid temptibon scribero versis erat

6. ראה צונץ: גוטסדינסטליכע פארטרעגע ע' 379 ואילך.

שבת קמ"ה א	במתא שמאי, בלא מתא תותבאי
פסחים ק"א ב	תלא סילתיה, תלא מזוניה
מגילה י"ב ע"א	איהו בקרי, ואיתתיה בבוציני
תענית כ"ג א	או חברותא, או מיתותא
יבמות ס"ג א	דנפיק מינך, טעמא מלפך
כתובות ס"ג א	רחילא בתר רחילא אזלא, כעובדי אמה כך עובדי ברתא
גטין ל' ע"ב	חברך מית אשר, איתעשר לא תאשר
בבא קמא צ"ב א	בהדי הוצא, לקי כרבא
" " "	בתר עניא, אזלא עניותא
" " "	חמרא למריה, טיבותא לשקיה
" " "	בירא דשתית מניה (מיא), לא תשדי ביה קלא
" " "	אי דלית דורא דלינא, ואי לא לא דלינא
" " "	כד הוינן זוטרא לגברי, השתא דקשישנא לדרדקי
בבא מציעא נ"ב א	עשיק לגביך, ושוי לכרסיך
" ס"ט א	גביל לתורא, גביל לתורי
" פ"ד ב	באתר דמרי ביתא תלא וייניה כולבא רעיא קולתיה תלא
בבא בתרא ה' ע"א	ארבעה לצלא, ארבעה לצללא
" ט"ז ב	אידלי יומא, אידלי קצירא
סנהדרין ז' ע"א	דאזיל מבי דינא ושקיל גלימא, לזמר זמר וליוול באורחא
" נ"ב סע"א	נפיש גמלי סבא, דטעיני משכי דהוגני
" צ"ה א	בת דינא, בטל דינא
" ק"ב ב	דפרע קיניה, מחריב ביתיה
עבודה זרה כ"ב ב	מכתבא גללא בוע, רגלא בחבריה ידע
ערכין י"ט א	סבא בביתא, פתרא בביתא
" " "	סבחא בביתא, סימא בביתא
בראשית רבה פ"ט	בין חייטא למחבלתא, אזל ברא דעלובתא
ויקרא רבה ס"ט ט"ז	דאכל בהדי קורא, ילקה בהדי קילא

7. מעניינים החרוזים המובאים בתוספות, כמו במגילה ל"א ב ד"ה ר"ח: לא כדברי רב החובל, תתופך ומבלבל... אלא כדברי רבינו תם, עם ישרים נחתם. חרוז אחד מצינו בשתי נוסחאות, הוא:

המורה יורה, כבן סורד ומורה, ומן דשרי ירה ירה, כבן סורד ומורה, ועלי יערה,
רוח חבורא. — ועל המחמיר, רוח חן יערה מאת חבורא.

(תוס' עבודה זרה ל"ד סע"א ד"ה הורדניא, וראה מבוא לראב"ה ע' 167, כל בו
ס"י צ"ו, ס' אמרכל בס' יוכל לרד"צ הוסמן ע' קי"ח).

וראח ירושלמי תענית ס"ב חי"ב: קטע את ידו וחתך את ראשו (של גקנור)
 ותחבן בעץ וכתב מלמטן:

חסח שדיבר באשמה, וחיד שפשט רגמוח.
 כן נמצאו בתלמוד שרידים משירים עתיקים, כמו:

ארץ שנער חרה וילדה,
 ארץ צבי גדלה שעשועיה,
 אוי נא לח אמרה רקת,
 כי אבדה כלי חמדתה.
 מועד קטן כ"ח ב.

רוני רוני חשיטה,
 חתנוספי ברוב הדרך,
 חמחושקת בריקמי זחב,
 חמחוללה בדביר ארמון
 ומסוארה בעדי עריים.
 עבודת זרח כ"ד ב"י.

הדפסה

הדפסה

הדפסה

וראח חוסמות מס' עבודת זרח ס"ז ב ד"ח אר"י ו יש מישבים זה, וסירשתי סרף גיד
 חנשה, אבל לא יכלתי לחאריך, כי נראה בעיני שחוא גדול ביותר, ולכן חוצרתי לבתר,
 אפן יסייעני מלכא דעלמא, לכתוב קדירה בת יומא, ויחיה לנו פחומח.
 א. ראה בראשית רבא סנ"ב ב, ובחנא דבי אליהו רבא ס"א שחובאת מליצח זו בכותרת
 חנו רבנן, ועיין גם בפסיקתא רבתי פס' מתן תורה.